

kultúrpolitikus könyvhagyatékának túlnyomó többsége mindmáig egyben van és az Eötvös Könyvtárban hozzáférhető, főleg két intézmény érdeme. Eötvös Loránd ugyanis apja könyveinek egy – kisebb – részét a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának, nagyobbik felét pedig az akkor szerveződő Eötvös Collegiumnak adományozta, amelynek 1953-ban történt feloszlása után az MTA Irodalomtudományi Intézetének tulajdonába került. Ennek vezetője kérésére 1965-ben a Műszaki Egyetem Eötvös gyűjteményét a könyvtár igazgatója átengedte az Eötvös Könyvtárnak és így egyesülhetett a hagyaték két része. Ezt követően sor kerülhetett az értékes könyvhagyaték sok szempontú elemzésére és feldolgozására, ami főleg Bényei Miklós nevéhez fűződik, aki éppen a *Magyar Könyvszemlé*ben publikálta először az Eötvös könyvtárával kapcsolatos kutatásainak eredményét. (MKsz 1970. 180–192.)

Gángó Gábor munkája ezeknek a kutatásoknak nemcsak értékes kiegészítője, hanem a további kutatás számára is alapvető fontosságú összeállítás. Eötvös József könyvtára leíró katalógusának elkészítése során a teljes állományt vette alapul. A nyomtatott katalógusban szereplő mind a 950 kötetről részletes címléírás készült, amelynek Megjegyzés-rovatában az összeállító a bejegyzéseknek is helyet adott, megkülönböztetve az Eötvös Józseftől származókat mások bejegyzéseiről. Az egyes kötetek leírása végén – talán nem egészen indokoltan, kiemelt szedéssel – a könyvtári jelzet olvasható. Ebből kitűnik, hogy a mű az MTA Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára állományának egy részében, az együtt tartott hagyatékban, vagy a könyvtár más részében található.

A magyar és a német nyelvű bevezető Eötvös József könyvtárának történetét és irodalmát tekinti át. Itt értesülünk arról is, hogy ez az összeállítás nem tartalmazza Eötvös valamennyi könyvét, hiszen egyes darabok magánszemélyekhez kerültek. Sajnálatos, hogy elveszett a kéziratos katalógus, amelynek alapján kideríthetőek lettek volna az elveszett, illetve az Eötvös Könyvtár állományában rejtőző kötetek is.

A tudományos alapossággal készült katalógus használatát több mutató is megkönnyíti. Így áttekintést kaphatunk az Eötvös Könyvtár bemutatása alapján a művekről a szak szerinti csoportosításban is. A tételszámokra utaló névmutatóban a leírásokban található nevek kapnak helyet. Külön összeállítás készült – noha e tételek szerepeltek már a betűrendes névsorban is – a szerző feltüntetése nélkül kiadott könyvekről is, sőt külön jegyzékben tekinthetők át azok a dokumentumok, amelyek a kötetek lapjai között fennmaradtak. A kötet végén rövidítésjegyzék is található.

A bevezetésben említett korábbi kutatások megállapítása szerint Eötvös József könyvtárának túlnyomó többségét – mintegy 80–85 százalékat maga az író tudatosan gyarapította, vásárlások, árverések és aukciók által. Így különösen érthető Sötér István azon megállapítása, hogy Eötvös könyvtára elsősorban munkakönyvtár volt, állományának tagjait saját munkáiban gyakorta említi és idézi.

Ezért is, de számos egyéb okból és a kutatások folytatása érdekében is, indokolt volt – a gyűjteménnyel kapcsolatos eddigi elemzések mellett – az egész könyvtár katalógusát elkészíteni és nyomtatásban megjelentetni. E feladatot Gángó Gábor színvonalasan oldotta meg; a sok aszkézist kívánó munkája nyomán bizonyára újabb kutatók kapnak ösztönzést az Eötvös-kutatások folytatásához és általában a XIX. század uralkodó eszméinek további tanulmányozásához.

KÓKAY GYÖRGY

Gyuris György: A Tiszatáj fél évszázada 1947–1997. Szeged, 1997. 219 l.

Felemelő és egyúttal lesújtóan szomorú is a *Tiszatáj* fél évszázados története, melynek feldolgozására a szerző vállalkozott. Könyvének elején áttekintést ad azokról a szegedi folyóiratokról, melyek valamiképpen – legtöbbször csak a szegediség ürügyén – a *Tiszatáj* előzményeinek tekinthetők. Ez a fejezet amolyan

kis szegedi sajtótörténet, ami nem minden tanulság nélkül való. Megtudható belőle, hogy a szegedi sajtó születése 1849-re esik, amikor is előbb a *Tiszavidéki Újság*, majd ennek megszűnte után a *Szegedi Hírlap* látott napvilágot. Mindkettő tiszavirág-életű volt. Az idők folyamán több tucatnyi folyóirat jelent ugyan meg, de közvetlen elődöt, csak a *Délvidéki Szemle* (1942–1944) jelentett, amelynek szellemi arculatát igyekezett átvenni a meginduló *Tiszatáj*. Erre 1946 őszén érett meg az idő. Az akkori koalíciós viszonyoknak megfelelően Szeged thj. város Szabadművelődési Tanácsa saját kiadásában megjelenő magyarságismereti, művészeti és társadalmi folyóirat megindítását határozta el a szegedi irodalmi társaságok, az egyetem és a szabadművelődési felügyelőség bevonásával. A szerkesztőbizottságban nagy nevek (Bibó István, Bálint Sándor) szerepeltek. A szellemi erő meg lett volna, annál kevésbé az anyagi. Ám az akkor pályakezdő fiatalok (Péter László, Seres József, Ertsey Péter, Lőkös Zoltán) szívóssága, ötletessége ezt is megteremtette s 1947. március 8-án megjelent az első szám. A szépirodalmi rész bizony vékonyra sikerült, hiszen tíz versen és egy elbeszélésen kívül a terjedelem zömét tudományos és kritikai írások töltik ki. A „Hajnali vita” című novella irodalmi különlegesség, annak a Nagy Sándornak talán első írása, aki később Kossuth- és Sztálin-díjat kapott. (Jellemző, hogy az illegális kommunisztát 1964-ben bebörtönözték, ahonnan elméjének részbeni elborulásával került ki.) Figyelembe véve a gyors megjelenést, a kéziratok kevés voltát, viszonylag kiegyensúlyozott, érdeklődésre számot tartó, színvonalas folyóirat került ki a nyomdából.

Alig egy év múlva az orosz fogságból hazatért Erdődi József vette át Madácsy Lászlótól a szerkesztést s ezzel gyökeresen megváltozott a folyóirat. „Vonalas” lett: Titó ifjúságáról lelkendezett, a 70 esztendő Sztálinnak szentelt számot, a marxizmus-leninizmus államelméletét fejti ki – mindezt a *Tiszatáj* hasábjain. Tartozunk azonban az igazságnak azzal, hogy két értékes tanulmány is foglalkozott 1848-cal (Kemény G. Gábor, Martony János) a cente-

nárium évében. A *Délmagyarország* ennek ellenére alaposan megbírálta a *Tiszatáj*at és leszögezte „A lap legközelebbi számát az íróknak maguknak kell megszerkeszteniük, mégpedig a párt kultúrpolitikai vonalának és a kritika-önkritika fegyverének segítségével és következetes alkalmazásával, mert minden igaz művész önkéntelenül is az élet központja felé, a történekek ütőere felé vonzódik, s ma ez az ütőér a Magyar Dolgozók Pártja”. Ilyen elvárásokkal nem lehetett színvonalas lapot szerkeszteni. A szocialista monopólium elszurkította, a szerkesztőség teljes leváltása majdnem megszüntette a folyóiratot. Sztálin halálával (1953. március 5.) azonban a magyar politikai életben is erőteljes változások következtek. Az olvadás éve (1953–1954) azonban nem tartottak soká, hiszen 1955 márciusában újra felülkerekedett a Rákosi Mátyást támogató csoport. Megindult a „jobboldali elhajlás” elleni közdelem, ami – talán mondanunk sem kell – kissé megkésvé ugyan, de kihatott a *Tiszatáj* arculatára. Megváltozott a szerkesztőbizottság is. Az 1950-től 1956-ig terjedő hét évfolyamban tíz szerkesztő váltotta egymást.

A forradalom erőszakos leverése után sietve hozzáfogtak az általuk elképzelt élet újjáindításához, amelybe beletartozott a Kádár-kormány szája íze szerinti irodalom is. A folyóirat a Hazafias Népfront égisze alatt indult újra és szélsőségesen balos irányzatú volt. A sűrűn váltakozó szerkesztők mellett 1963 decemberében feltűnik Ilia Mihály a szerkesztőbizottságban. Ő és Kovács Sándor Iván vette át mindinkább a szerkesztést. Munkájuk tette a *Tiszatáj*at a vidéki szellemi élet központjává. Egy egész ország figyel fel a marosvásárhelyi *Igaz Szó* bemutatására, Illyés Gyulának Babits méltatására, egyszóval a valóság szélesebb, rétegzettebb, árnyaltabb bemutatására. (A megváltozott belső tartalmat tükrözte a külső is.) Szűk szemhatáru, vidéki lapból, mely alig tekintett túl a Móra Ferenc által oly sokszor emlegetett szegedi körtöltésen, a magyar kultúra teljességét felvállaló folyóirat született a hatvanas évek második felében. Ha az írók és költők névsorát nézzük szépen megfigyelhető az el-

mozdulás. Lassan, szembetűnés nélkül a kevésbé tehetséges helyi szerzők visszaszorulnak, vagy kimaradnak a folyóirat hasábjairól. Helyüket tehetséges fiatalok foglalják el. Ilia Miskának (mindenki csak így hívta gránicon innen és túl) volt szeme a kezdők felfedezésére, s merse a tévedést is felvállalni, hiszen nem egyszer néhány vers alapján kellett ítélnie. Kiváló irodalmi érzékét bizonyítja, hogy az akkor huszonévesek túlnyomó többsége ma már írónk derékhadához tartozik. A táguló szemhatárnak (1965–1975) a puhuló diktatúra szabadabbá vált légköre is kedvezett. A magyarságtudat kiszélesítésének szándéka rejlett abban a törekvésben, hogy az erdélyi, vajdasági, felvidéki és kárpátaljai írókat is igyekezett bekapcsolni a magyar irodalom vérkeringésébe. Ez – nyugodtan mondhatjuk – forradalmi tett volt, hiszen 1944 után Trianonról és az ennek következményeként létrejött kisebbségi magyarságról nem illett beszélni s jaj volt annak, aki ezt megszegte. A *Tiszatáj* meg merete ezt tenni. Így vált a Szegeden szerkesztett folyóirat országos lappá. A magyar irodalom egységének felismerése és tudatos ápolása tette azzá.

Átalakult a szerkesztőbizottság is. Ilia Mihály főszerkesztő lett (1972–1974). Időközben azonban a politikai viszonyok megváltoztak. Az új gazdasági mechanizmusnak nevezett folyamatot, mely a szellemi életbe bizonyos enyhülést hozott, Breznyev aggályai, majd ellenintézkedései megállították. Ürügyet kellett keresni a főszerkesztő menesztésére. A rutinos pártmunkásoknak ez nem jelentett nehézséget: 1974 decemberében menesztették Iliát. Csak-hogy ekkorra már a *Tiszatáj* arculata oly mértékben kiformalódott, hogy azt nehéz volt megváltoztatni. Ráadásul az új főszerkesztő (Vörös László) ezt nem is akarta s töretlenül ott folytatta, ahol Ilia Mihály abbahagyta. Meg is lett a jutalma. Gyakran kapott „felelős személyektől” fejmosást, kioktatást, prémium megvonást. Egyre sűrűbben emlegettek „közléspolitikai hibákat”. Nagy Gáspárnak az 1986 júniusi számában jelent meg „A fiú naplójából” című verse, melyben bizonyos júdásfát emleget félre nem érthető más szimbólumokkal együtt. A támadás

magától Kádár Jánostól indult el, mert valaki elhitette vele, hogy ő a versben szereplő Júdás. Az MSZMP KB Titkársága fél évre betiltotta a lapot. Ekkor azonban már más szelek fújtak, melyet az ország politikai vezetése nem akart tudomásul venni. A betiltást országos felzúdulás követte. Az Írószövetség választmányja tiltakozott „a magyar irodalmat ért súlyos sérelem” miatt. Később az írók egy része is csatlakozott ehhez, s nem küldött kéziratot a más kezekbe adott *Tiszatáj*nak, sőt az ott lévőeket is visszakérte. Nem volt kétséges, hogy 1987-re túlhaladta az idő a merev pártszemléletet. A mindig ellenőrizhetetlen szájhagyomány (durvábban pletyka) szerint, amikor Kádár Jánost figyelmeztették, hogy a szerkesztők eltávolítása miatt az íróársadalom bojkottálni fogja a lapot, a pártvezér azt felelte: eddig az övék volt, most majd a miénk lesz. Jóslata bevált, ám az 1988–89-es években nehezen jött össze a folyóirat. A *Tiszatáj*át sújtó rendelkezés miatt 55 neves közéleti személy, akik párttagok voltak, levélben fordult a megyei pártbizottsághoz, melyben a szerkesztőgárda rehabilitálását kérték. A megyei bizottság – jellemző módon – nem mert állást foglalni e kérdésben s a levelet felküldte a Politikai Bizottsághoz, ahonnan dodonai választ kapott. Ebben leszögezték, hogy az ügy rendezése a Csongrád megyei Pártbizottság illetékességi körébe tartozik. Ennek elsőtitkára immáron nem kerülhetette meg a nyílt színvallást. A megyei pártértekezlet előtt levonta a tanulságot: „Keresnünk kell a közmegegyezést a *Tiszatáj* ügyben.” Hosszú és keserves egyezkedés kezdődött, amelynek végeredményeként visszahelyezték a régi szerkesztőséget, akik igyekeztek mihamarabb feledni a sérelmeket, hogy a régi medrébe terelhessék vissza az országosan ismert és közkedvelt folyóiratot.

Gyuris György a szegedi Somogyi Könyvtár jelenlegi igazgatója. Tanult mesterségét meg nem tagadva könyve végén közli a *Tiszatáj* bibliográfiai adatait, a tematikus számokat, a *Tiszatáj* füzetei és a *Tiszatáj* irodalmi kiskönyvtár sorozatának megjelent számait. A könnyebb eligazodást a kötetben szereplő névmutatató könnyíti meg. A felvázolt kép szükségsze-

rűen (és éppen a kritikus részeknél) hézagos, hiszen egyes ügyek „rendezése” sokszor szóban történt, nincs írásbeli nyoma. Sürgősen meg kellene örökíteni, magnóra venni a még élők vallomást. Ezt a szerző a legérintettebbekkel megtette ugyan, de a mellékszereplők bizonyára értékes megjegyzésekkel töltenék ki a még meglévő hézagokat. Reméljük, hogy a fiatalabb nemzedék között akad erre vállalkozó. A *Tiszatáj* fél évszázados történetének alappillérei, éppen e könyv jóvoltából, rendelkezésünkre állanak.

KÖHEGYI MIHÁLY

Raabe, Mechthild: Die Fürstliche Bibliothek zu Wolfenbüttel und ihre Leser. Zur Geschichte des institutionellen Lesens in einer norddeutschen Residenz 1664–1806. [Wolfenbüttel, 1997, Magánkiadás], 232 l.

A wolfenbütteli Herzog August Könyvtár 1997-ben ünnepli fennállásának 425. évfordulóját, a könyvtárat egyetemi rangú nemzetközi központtá tevő volt igazgató, Paul Raabe pedig ebben az évben volt 70 éves. A kettős ünnep a létrehozója annak az alkalmi – ám tudományos – kiadványnak, amely Mechthild Raabe két tanulmányát közli a hercegi könyvtár olvasóinak történetéről.

Mechthild Raabe többéves kutatása eredményeképpen két hatalmas adattárral zárta le azt a vizsgálatot, amelynek során a wolfenbütteli könyvtár olvasói szokásait dolgozta fel. A két adattár a müncheni Saur kiadó gondozásában jelent meg (*Leser und Lektüre. Die Ausleihbücher der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 1714–1799.* 1–4. köt. München [stb.] 1989; *Leser und Lektüre vom 17. und 19. Jahrhundert. Die Ausleihbücher der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 1664–1806.* 1–4. köt. München [stb.] 1997), és a kiadó nagyvonalúsága tette lehetővé, hogy a bevezető tanulmányok ünnepi gesztusként és a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé váljanak.

A wolfenbütteli Herzog August Könyvtár az ifjabb August herceg halála után, 1666-ban

vált nyilvános könyvtárrá és ebből az időből maradtak fenn az első kölcsönző könyvek. A szorgos könyvtárörök vezette hatalmas kéziratos köteteket Mechthild Raabe sokéves munkával dolgozta fel és állította össze azokat a statisztikai táblázatokat, amelyek az olvasók foglalkozását, társadalmi helyzetét, az olvasmányok szerzőit, témáját, nyelvét dokumentálják. A két dokumentum-gyűjtemény bevezető tanulmányai – azaz a mostani kötet –, a vizsgálat eredményét, a statisztikák tanulságait foglalják össze, felrajzolva a könyvtár, annak munkatársai és olvasói történetét is. A tanulmányok bemutatják a könyvtár egyes korszakait, különbséget téve a tulajdonos hercegek könyvgyűjtési szokásai között. Az alapító Julius herceg, majd a névadó August herceg a barokk főúri reprezentáció megtestesítőjének tartották a könyvtárat. Ugyanezt a felfogást képviselték az íróként is ismert Anton Ulrich herceg és leszármazottai. I. Károly és fiai a felvilágosodott abszolútizmus és a reformtörekvések megvalósítása jegyében fejlesztették tovább a könyvtárat és tették lehetővé a szélesebb körű használatot.

A könyvgyűjtő, ám mégis amatőr tudós hercegek mellett azonban jelentős szerepet játszottak a könyvtár életében a vezetes könyvtárörök is. Amíg az egyik kiváló személyiség, a londoni Royal Society és a Philipp von Zesen neve által fémjelzett Deutschgesinnte Gesellschaft tagja, David Hanisius tizenöt éves könyvtárvezetői működésének szinte semmi kimutatható nyoma nincs, addig a másik kiválóság, Gottfried Leibniz nevéhez számtalan szakszerű intézkedés, a katalogizálás továbbfejlesztése, az épületek kibővítése fűződik. A kevéssé ismert Lorenz Hertel és Jakob Burkhard után ki kell emelni a könyvtár legnevezetesebb irányítóját, Gotthold Ephraim Lessinget, aki számos művét, többek között az *Emilia Galottit* és a *Bölcs Náthánt* is Wolfenbüttelben írta. Tehette ezt annak fényében, hogy könyvtárosi munkája mellett munkaadója, Karl Wilhelm Ferdinand herceg lehetővé tette, hogy „ő használja a könyvtárat és kevéssé a könyvtár őt”.

A nevezett könyvtárörök között meg kell még említeni Michael Ritthaler, aki a felsőma-